

Elektronspinrezonancia (ESR) - spektroszkópia

Paramágneses anyagok vizsgáló módszere. A mágneses momentum iránykvantáltságán alapul. A mágneses momentum **energiája** B indukciójú mágneses térben

$$E_{m_S} = -\mu_z \cdot B = m_S \cdot g \cdot \mu_B \cdot B$$

ahol μ_z a mágneses momentumnak a térre eső vetülete

m_S a mágneses spinkvantumszám

μ_B a Bohr-magneton

g az elektron g-tényezője (tenzormennyiség, l. a továbbiakban)

Kiválasztási szabály a mágneses dipólusátmenetekre (a minta mágneses momentumának és az elektromágneses sugárzás mágneses terének kölcsönhatása révén létrejövő átmenetekre)

$$\Delta m_S = \pm 1$$

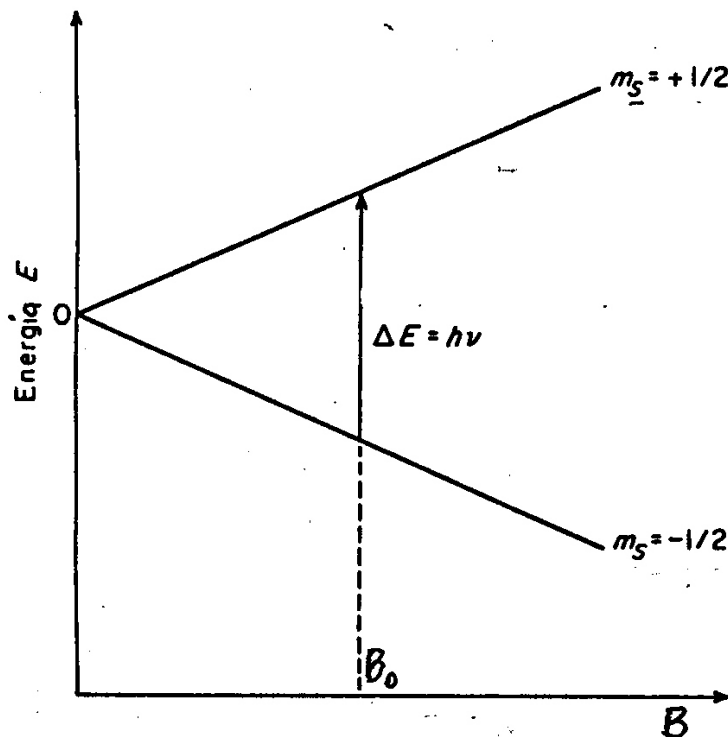
A szomszédos szintek energiájának különbsége

$$\Delta E = E_{m_{S+1}} - E_{m_S} = g_e \mu_B B$$

Rezonancia-feltétel:

$$h\nu_{\text{foton}} = \Delta E = g \cdot \mu_B \cdot B$$

Ha tehát a mágneses térre merőlegesen polarizált elektromágneses sugárzás fotonjának energiája megegyezik a két szomszédos mágneses energiaszint különbségével, azaz teljesül a rezonancia-feltétel, bekövetkezik a sugárzás abszorpciója (rezonancia-abszorpció), miközben a mágneses momentum megváltoztatja a térrel bezárt szögét (a térre eső vetületét). Ez az ESR-átmenet.

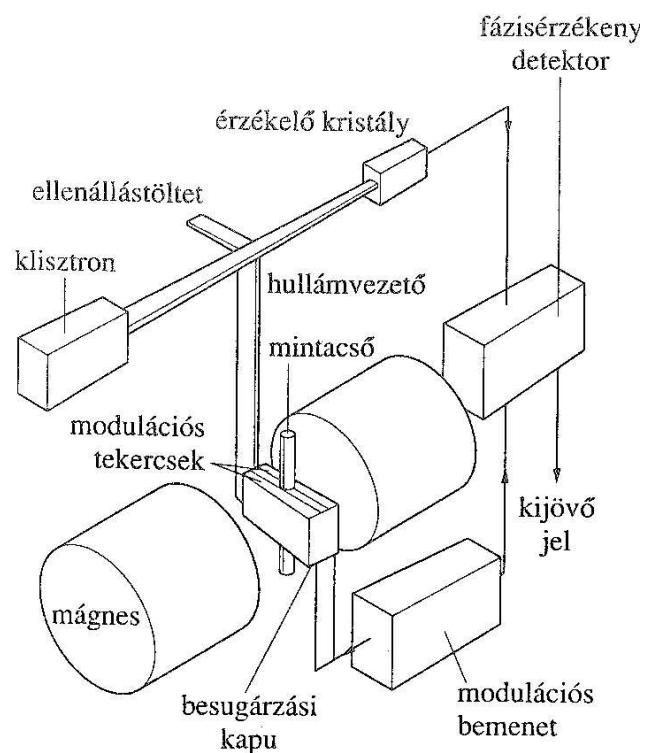

A térrel való kölcsönhatás energiája arányos a mágneses indukcióval.

Technikai okokból nem állandó mágneses indukció mellett változtatják az elektromágneses sugárzás frekvenciáját, hanem állandó frekvenciájú sugárzást alkalmazva, az indukciót változtatják addig, amíg a mágneses szintek energiakülönbsége megegyezik a foton energiájával.

A leggyakrabban használt, ún. X-sávú készülékekben a foton frekvenciája, ν_{foton} kb. 10 GHz, B pedig 0,3 T körüli erősségű.

ESR-készülék

Modulációs technika
Fázisérzékes detektor

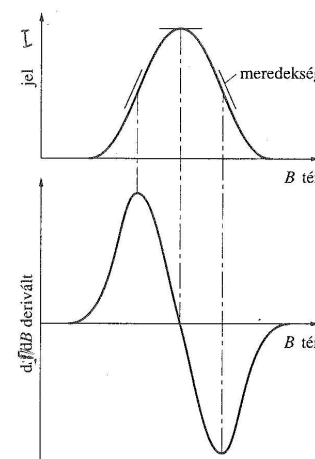
ESR-jel:

$dI/dB - B$ függvény

Valamely spektrumvonal hozzájárulása az intenzitáshoz valamely B indukciónál

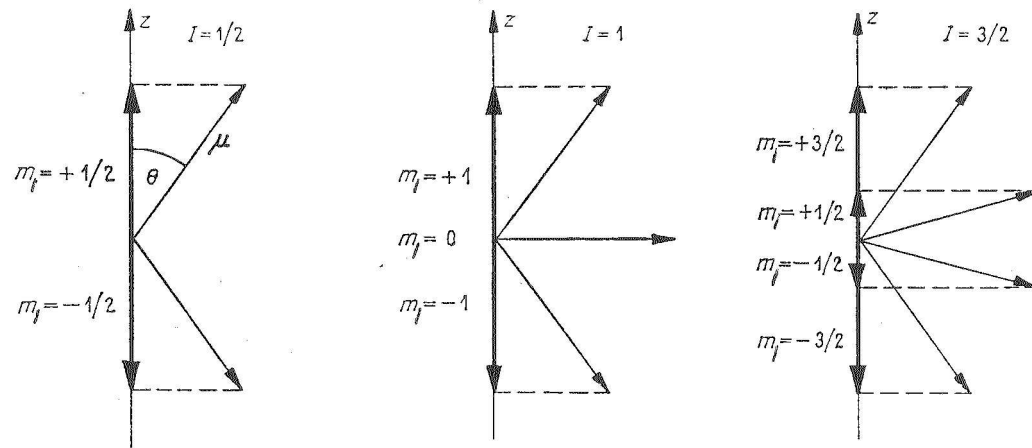
$$I'(B) = \frac{(B - B_0) \cdot w}{[w^2 + (B - B_0)^2]^2}$$

derivált Lorentz-görbe

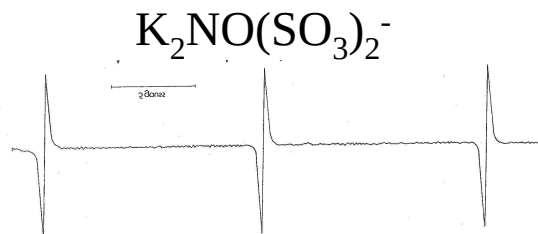

A spektrumvonalak felhasadnak, aminek oka a **hiperfinom-kölcsönhatás** a mágneses magokkal.

A magspin és a magmágneses momentum is iránykvantált

A mag mágneses momentuma minden egyes orientációjában másképpen befolyásolja a párosítatlan elektron mágneses energiaszintjeit: ahányféle irányt vehet föl a mágneses térhez képest, annyi spektrumvonal keletkezik.

E vegyületben pl. 1 mágneses mag van kölcsönhatásban a párosítatlan elektronnal, a nitrogén. Ennek magspinje 1, tehát 3-féle irányt vehet föl a mágneses térhez képest. Így a só ESR-spektruma 3 vonalra hasad föl.

Mágneses magok tulajdonságai

Izotóp	Term. előford. %	Mágneses momentum magnetonon egységben	Magspin kvantumszám (I)
¹ H	99.9844	2.793	1/2
² H	0.0156	0.857	1
⁶ Li	7.43	0.822	1
⁷ Li	92.57	3.256	3/2
¹⁰ B	18.83	1.801	3
¹¹ B	81.17	2.688	3/2
¹³ C	1.108	0.702	1/2
¹⁴ N	99.635	0.404	1
¹⁵ N	0.365	-0.283	1/2
¹⁷ O	0.037	-1.893	5/2
¹⁹ F	100	2.627	1/2
²³ Na	100	2.216	3/2
²⁵ Mg	10.05	-0.855	5/2
²⁷ Al	100	3.639	5/2
³¹ P	100	1.131	1/2
³³ S	0.74	0.643	3/2
³⁵ Cl	75.4	0.821	3/2
³⁷ Cl	24.6	0.683	3/2
³⁹ K	93.08	0.391	3/2
⁴¹ K	6.91	0.215	3/2
⁴⁷ Ti	7.75	-0.787	5/2
⁴⁹ Ti	5.51	-1.102	7/2
⁵⁰ V	0.24	3.341	6
⁵¹ V	99.76	5.139	7/2
⁵³ Cr	9.54	-0.474	3/2
⁵⁵ Mn	100	3.461	5/2
⁵⁷ Fe	2.245	0.090	1/2
⁵⁹ Co	100	4.639	7/2
⁶¹ Ni	1.25	0.746	3/2
⁶³ Cu	69.09	2.221	3/2
⁶⁵ Cu	30.91	2.379	3/2
⁷⁹ Br	50.57	2.099	3/2
⁸¹ Br	49.43	2.263	3/2

Kölcsönhatási mechanizmusok

Dipólus-dipólus kölcsönhatás (párosítatlan elektron p-, d-pályán)

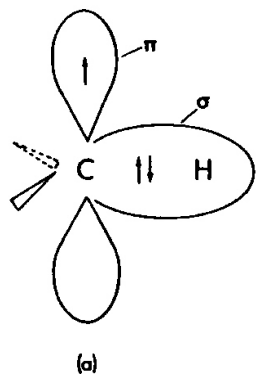
anizotróp, távolságfüggő

gáz- vagy folyadékfázisban kiátlagolódik

Fermi-féle kontakt kölcsönhatás (párosítatlan elektron s-pályán)

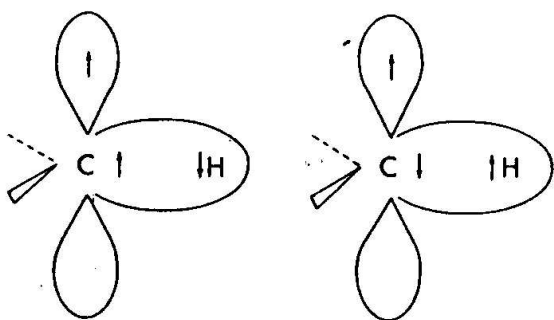
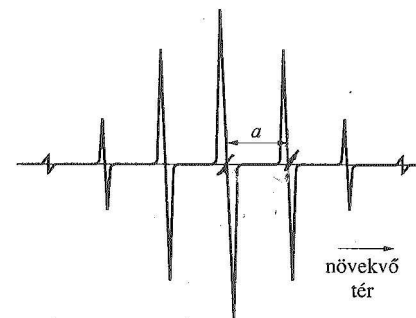
arányos a párosítatlan elektron tartózkodási valószínűségével a **mag helyén**.

Spinpolarizáció

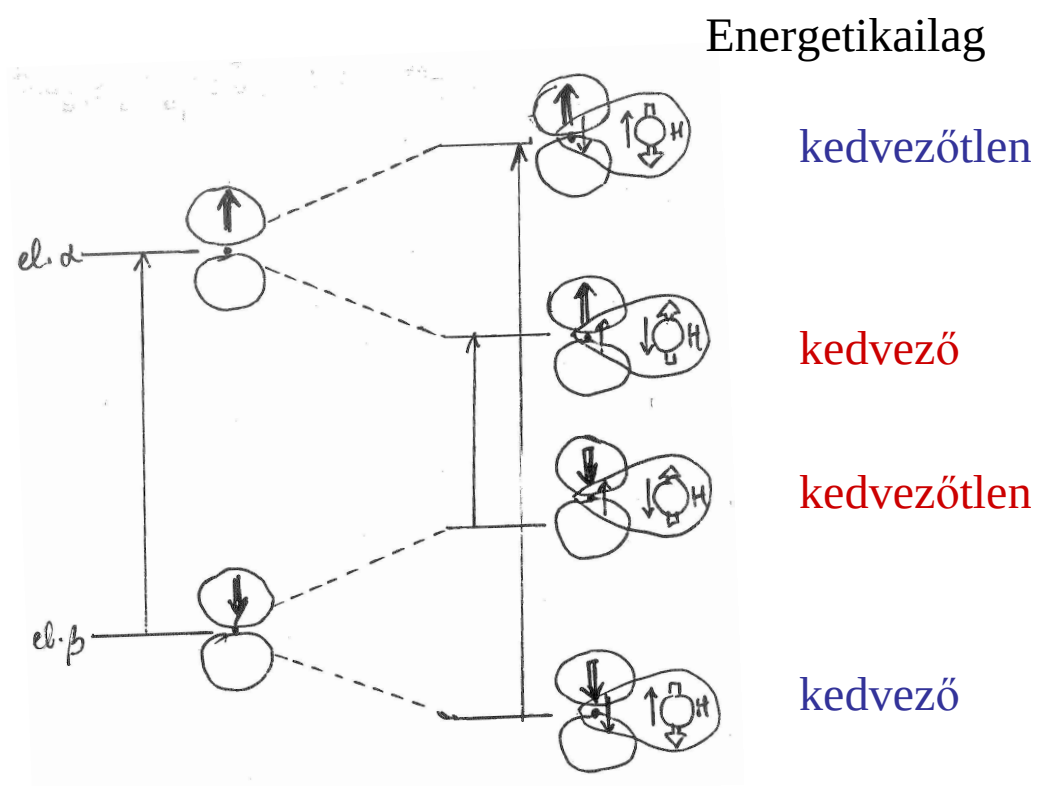
A párosítatlan elektron olyan molekulapályán van, amelynek csomósíkja megy át a kérdéses mágneses magon, ezért a párosítatlan elektron nem jut el az illető mag (itt a H mag) helyére. Mégis van felhasadás.

Pl. C_6H_6^- gyökanion

A H-mag és a kötő elektronok közötti mágneses kölcsönhatás miatt az egyik σ -kötő elektron többet tartózkodik a mag közelében. A másik spin ezért eltávolodik a magtól, és a párosítatlan elektron közelébe kerül. A közöttük kialakuló kölcsönhatás miatt megváltozik a párosítatlan elektron energiája a térben.

A Hund-szabály értelmében az azonos irányú elektronspinek közelsége energetikailag kedvező, az ellentetteké kedvezőtlen. Ilyen közvetett módon hat a mag a párosítatlan elektron energiaszintjeire.

$$E_{m_S, m_I} = g_e \mu_B m_S B + a m_S m_I$$

a: csatolási állandó

a párosítatlan elektron és a mag közötti kölcsönhatás erősségére jellemző. Megegyezik a spektrumvonalak távolságával.

Kiválasztási szabály

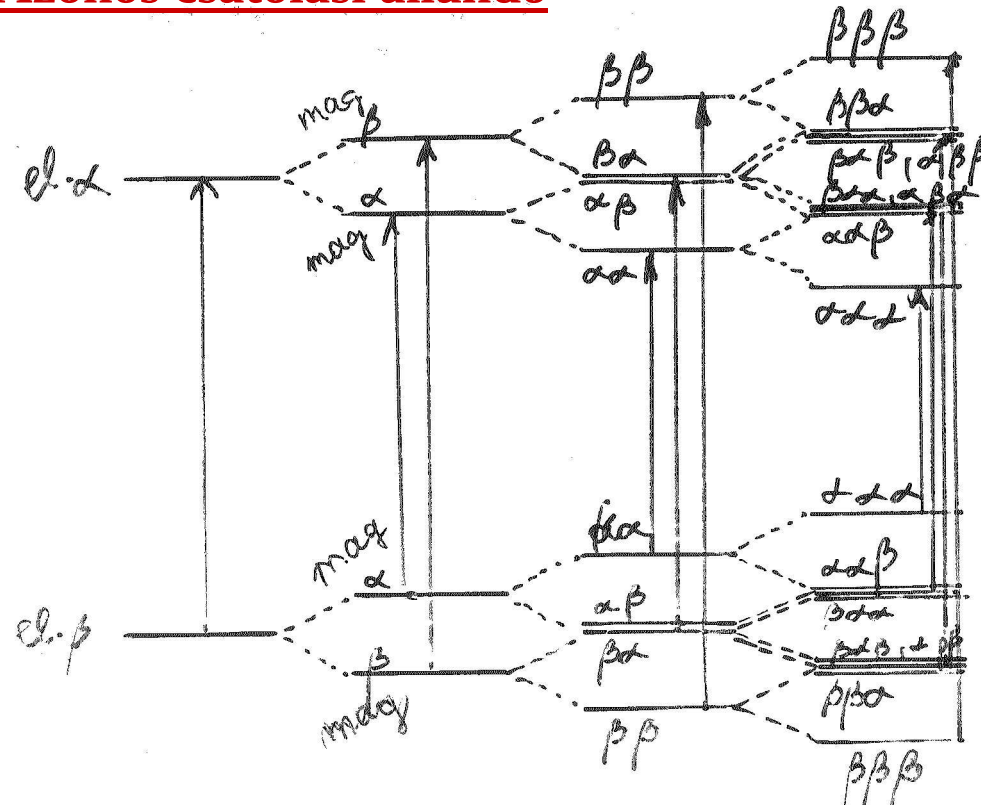
$$\Delta m_S = \pm 1$$

$$\Delta m_I = 0$$

Több mag jelenlétekor hatásuk összeadódik

$$E_{m_S, m_I} = g_e \mu_B m_S B + \sum_i a_i m_S m_{I,i}$$

Azonos csatolási állandó

Kiválasztási szabály: ugyanaz

$$\Delta m_S = \pm 1$$

$$\Delta m_I = 0$$

1 db I spinű mag: $2I+1$ azonos, $(2I+1)^{-1}$ intenzitású spektrumvonal

n db I spinű mag: $2nI+1$ számú, $D \cdot (2I+1)^{-n}$ intenzitású spektrumvonal

D (degeneráció foka) a megfelelő Pascal-háromszögben található

$$l = \frac{1}{2}^a \quad n = 1$$

= 1				1		1					
2				1	2		1				
3			1	3		3		1			
4			1	4	6	4		1			
5			1	5	10	10	5	1			
6			1	6	15	20	15	6	1		
7			1	7	21	35	35	21	7	1	
8			1	8	28	56	70	56	28	8	1

$$l = 1 \quad n = 1$$

1					1		1		1							
2					1	2	3		2		1					
3				1	3	6	7		6		3		1			
4				1	4	10	16	19	16	10	4		1			
5				1	5	15	30	45	51	45	30	15	5	1		
6				1	6	21	50	90	126	141	126	90	50	21	6	1

$$l = \frac{3}{2} \quad n = 1$$

$n=1$						1		1		1		1				
2						1	2	3	4		3		2		1	
3				1	3	6	10	12	12	10	6		3		1	
4				1	4	10	20	31	40	44	40	31	20	10	4	1

$$l = 2 \quad n = 1$$

= 1							1		1		1		1					
2							1	2	3	4	5		4	3	2	1		
3			1	3	6	10	15	18	19	18	15	10	6	3	1			
4		1	4	10	20	35	52	68	80	85	80	68	52	35	20	10	4	1

Elfajult energiaszintek!

Diagram illustrating the construction of Pascal's triangle for $n=1$ to $n=8$. The values are arranged in rows, showing the addition of adjacent values from the previous row to form the current row. A dashed oval highlights the addition of 1 and 2 to form 3 in the third row.

1	1							
1	2	1						
1	3	3	1					
1	4	6	4	1				
1	5	10	10	5	1			
1	6	15	20	15	6	1		
1	7	21	35	35	21	7	1	
1	8	28	56	70	56	28	8	1

A mag energiaszintek betöltési hányadaiban az exponenciális tényező közel azonos!

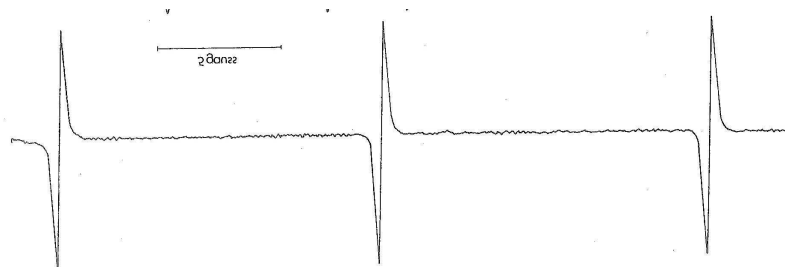
A spektrumvonalak intenzitása a degeneráció fokával arányos

$l=1$	$n=0$	1
	1	1 1 1
	2	1 2 3 2 1
	3	1 3 6 7 6 3 1
	4	1 4 10 16 19 16 10 4 1

$l=3/2$	$n=0$	1
	1	1 1 1 1
	2	1 2 3 4 3 2 1
	3	1 3 6 10 12 12 10 6 3 1
	4	1 4 10 20 31 40 44 40 31 20 10 4

Eltérő csatolási állandók

E vegyületben 1 mágneses mag van, a nitrogén.

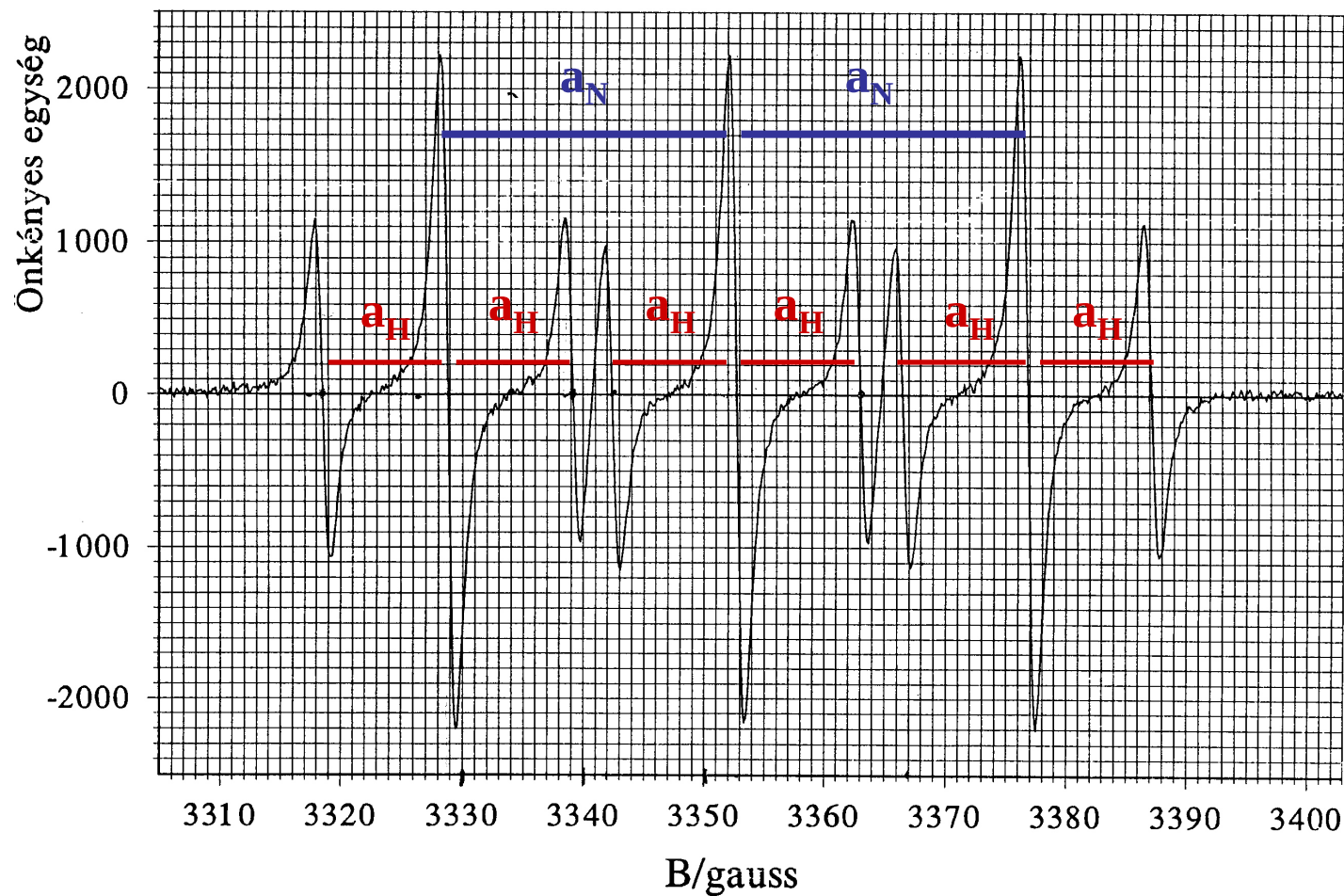
Aminil ($\cdot\text{NH}_2$)-gyök

Az aminil-gyökben, amely az ammóniából képződik egy H-atom lehasításakor, még két mágneses mag, a két egymással ekvivalens H-mag található a nitrogén mellett.

A N-, ill. H-magokkal eltérő erősségű kölcsönhatás alakul ki, eltérő csatolási állandókkal. A N-magok hatására felhasadt energiaszintek mindegyike felhasad a H-magok hatására is.

Elfajultság csak a hidrogénmagok okozta felhasadásnál lép föl.

Aminil($\bullet\text{NH}_2$)-gyök

A **nitrogénmag** hatására keletkező **három spektrumvonal** mindegyike felhasad a két azonos csatolási állandójú **hidrogénmagnak** megfelelő, 1:2:1 intenzitásarányú **három-három** vonalra

Szabadgyökök ESR-spektrumának jellemzői

SZABADGYÖK g-ÉRTÉKEK

Klorofill és hasonló porfirin kationok,
Policiklusos szénhidrogén kationok, anionok:

2.0024 - 2.0028

Flavoszemikínok:

2.0030 - 2.0040

Benzoszemikínok, aniloxi és fenoxi gyökök:

2.0040 - 2.0050

Nitroxidok:

2.0050 - 2.0060

Peroxil gyökök:

2.01 - 2.02

Kén-tartalmú gyökök:

2.02 - 2.06

$2/\text{cm}^{-1}$:

C	28 cm^{-1}
N	70
O	152

A mágneses momentumot, ill. a g-t az elektron spinmomentuma határozza meg.

A gerjesztett állapotok hozzájárulása is kicsi, részben mert

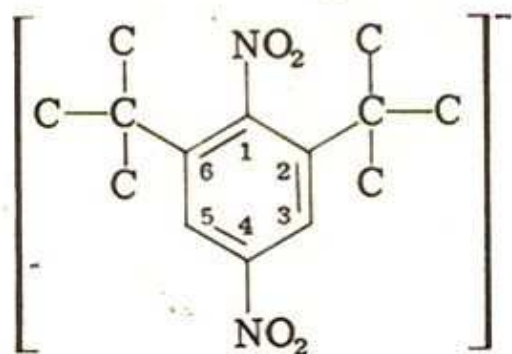
1) az alap- és gerjesztett állapotok közötti energiakülönbség nagy

2) A könnyű elemeknél a spin-pálya csatolási állandó kicsi

3) A párosítatlan elektron általában nem egy atomon tartózkodik nagy valószínűséggel, hanem delokalizálódik, ezért egy-egy mag spin-pálya csatolást közvetítő hatása kicsi

Többféle csatolási állandó, bonyolultabb spektrum:

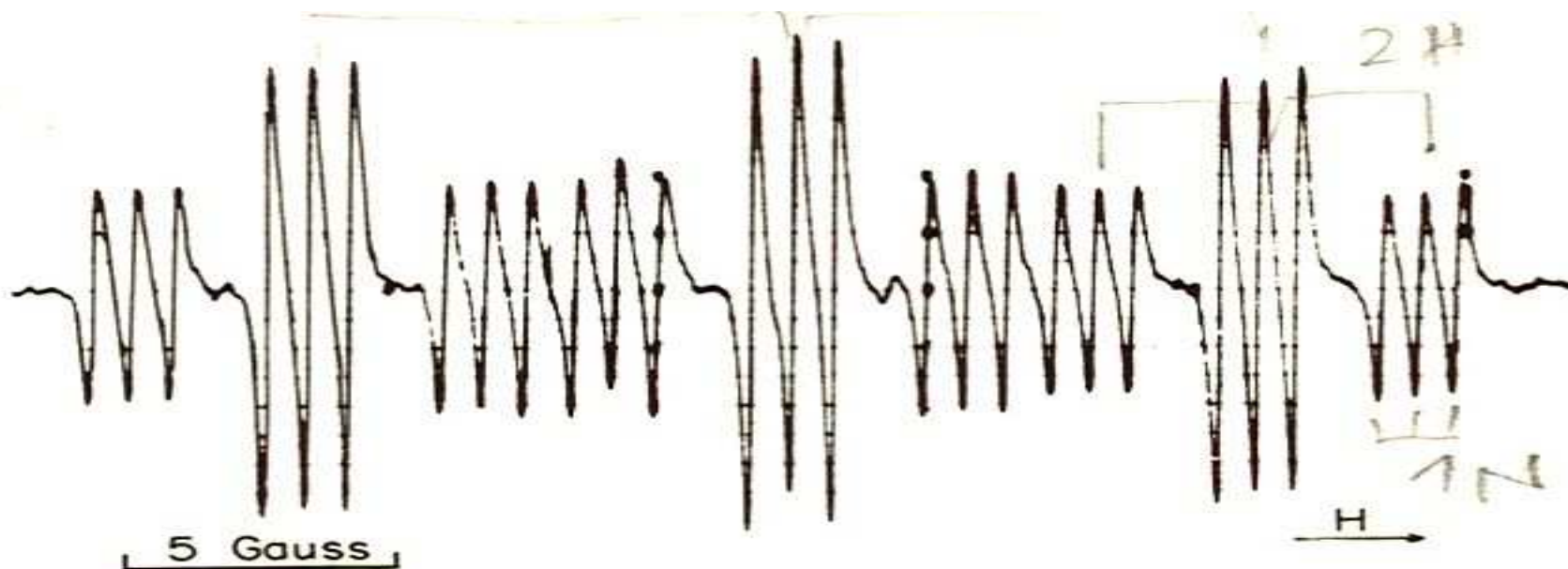

$$a_1^{\text{N}} = 0.72 \text{ G}$$

$$a_3^{\text{H}} = 3.14 \text{ G}$$

$$a_4^{\text{N}} = 8.77 \text{ G}$$

$$a_5^{\text{H}} = 3.14 \text{ G}$$

A szabadgyökök ESR-spektrumának másik feltűnő jellegzetessége a sok és éles spektrumvonal.

A vonalak nagy száma a párosítatlan elektron delokalizációjának következménye: sok maggal kerül kölcsönhatásba.

Az éles spektrumvonalak a viszonylag lassú relaxációs folyamatoknak köszönhetők.

Mitől függ a csatolási állandó?

A párosítatlan elektron tartózkodási valószínűségétől az adott mag helyén. (Fermi-féle kontakt kölcsönhatás).

A párosítatlan elektron tartózkodási valószínűségétől a szomszédos atomon (spinpolarizáció)

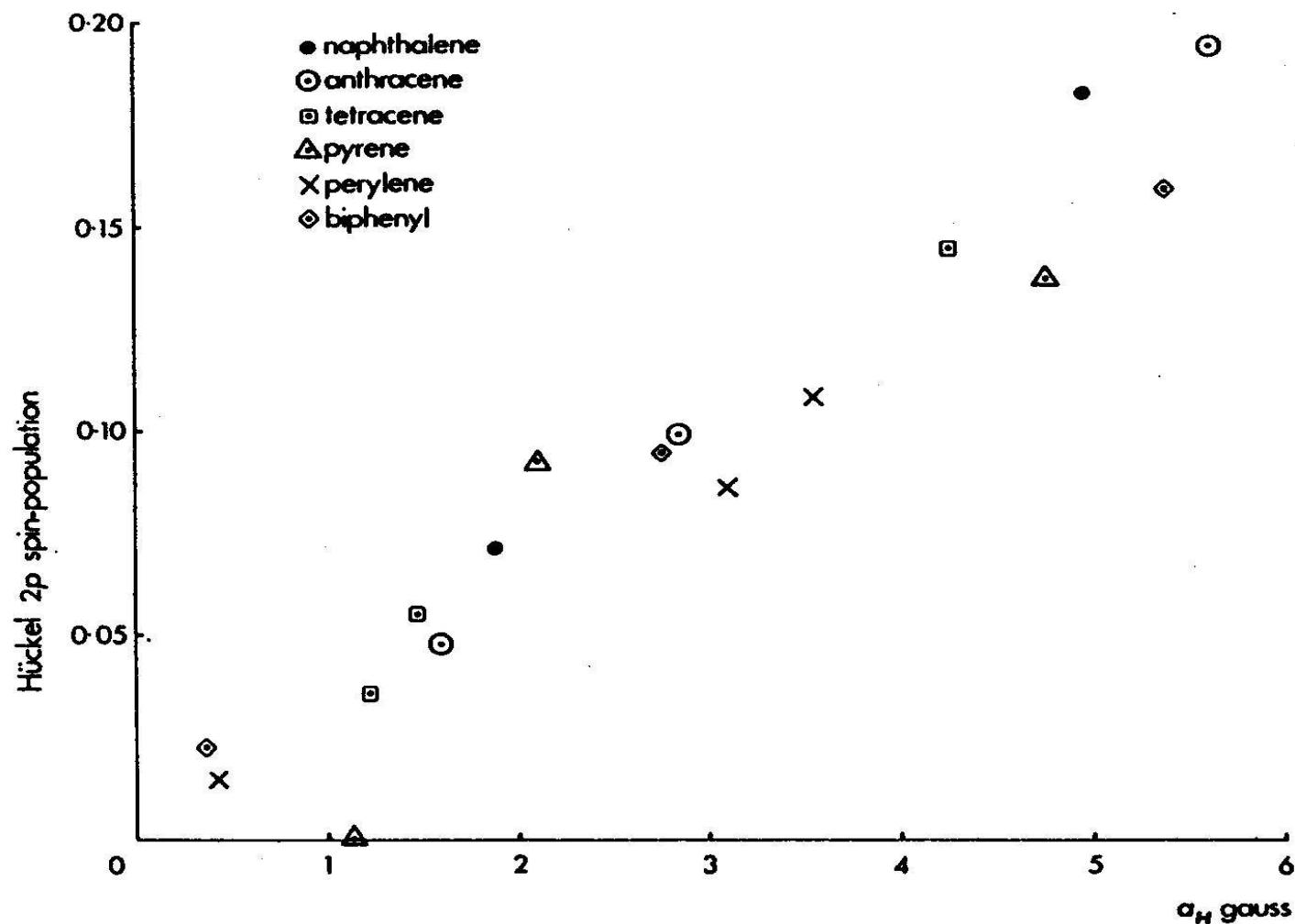
A gyök térszerkezetétől (dipólus-dipólus kölcsönhatás) és belső mozgásaitól.

Egyszerre többféle kölcsönhatás is jelen lehet.

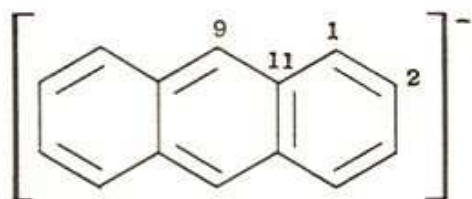

McConnell-egyenletek (spinpolarizáció)

a H mag csatolási állandója arányos a szomszédos szénatomon kialakuló párosítatlan spinsűrűséggel

Antracén gyökanion

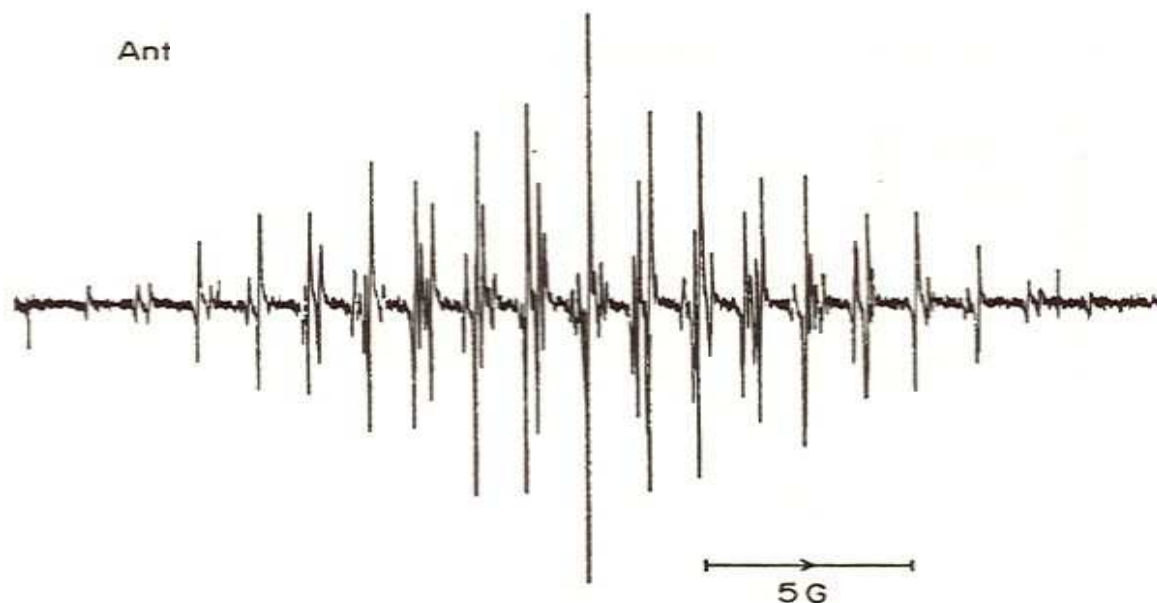

$$\rho_9 = 0.220$$

$$\rho_{11} = 0.021$$

$$\rho_1 = 0.107$$

$$\rho_2 = 0.054$$

Párosítatlan spinsűrűség
a szénatomokon

$$a_9^H = -5.337 \pm 0.004 \text{ G}$$

$$a_1^H = -2.740 \pm 0.004 \text{ G}$$

$$a_2^H = -1.509 \pm 0.002 \text{ G}$$

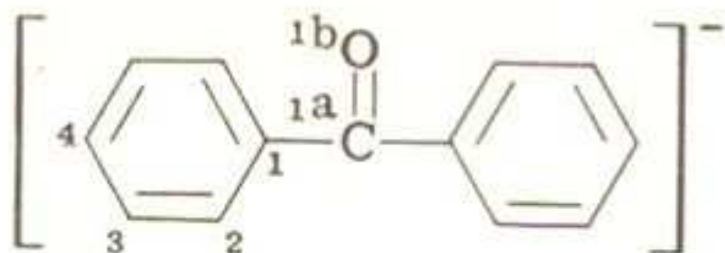
$$a_9^C = 8.760 \pm 0.004 \text{ G (56)*}$$

$$a_{11}^C = -4.59 \pm 0.03 \text{ G (26)}$$

$$a_1^C = 3.57 \pm 0.03 \text{ G (22)}$$

$$a_2^C = -0.246 \pm 0.012 \text{ G (14)}$$

Benzofenon gyökanion

$$a_2^H = 2.52 \text{ G}$$

$$a_3^H = 0.82 \text{ G}$$

$$a_4^H = 3.50 \text{ G}$$

$$\rho_1 = 0.0000$$

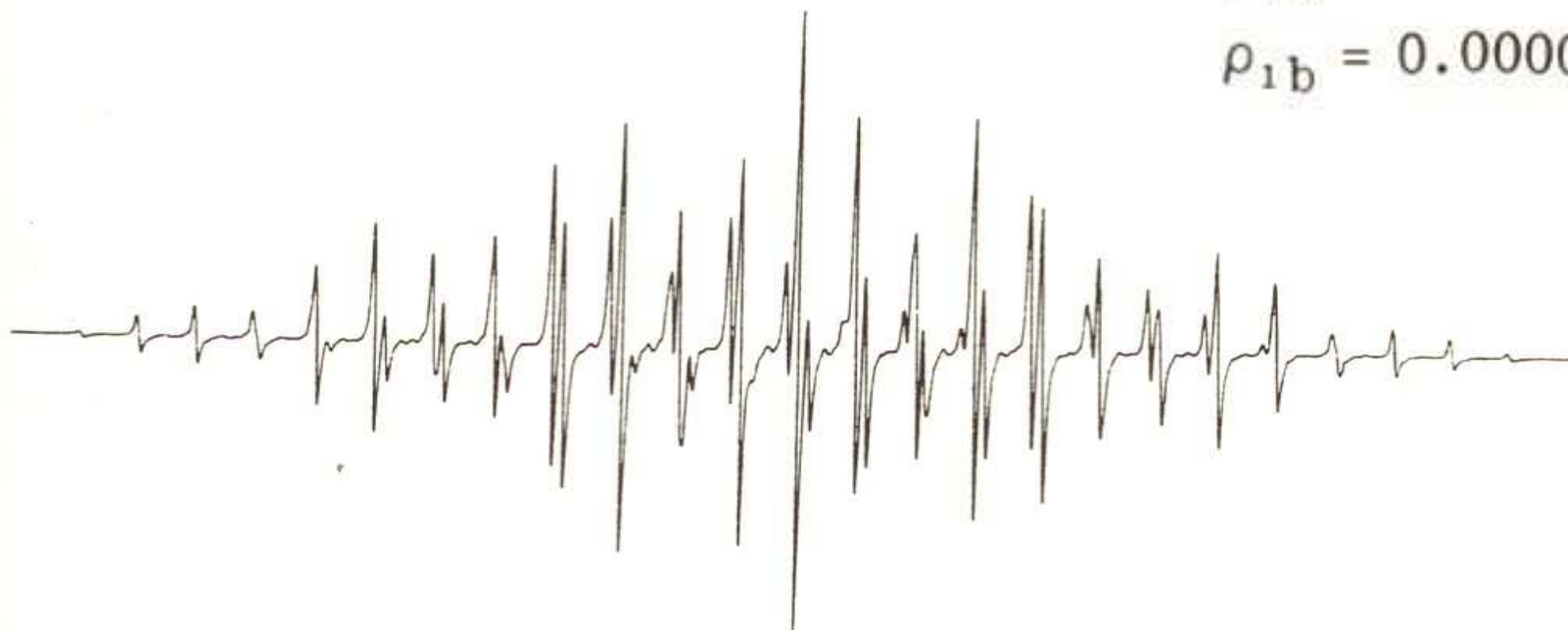
$$\rho_2 = 0.1063$$

$$\rho_3 = 0.0346$$

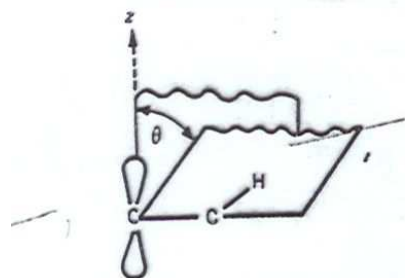
$$\rho_4 = 0.1477$$

$$\rho_{1a} = 0.0000$$

$$\rho_{1b} = 0.0000$$

A csatolási állandó a gyök térszerkezetétől és belső mozgásaitól is függ.

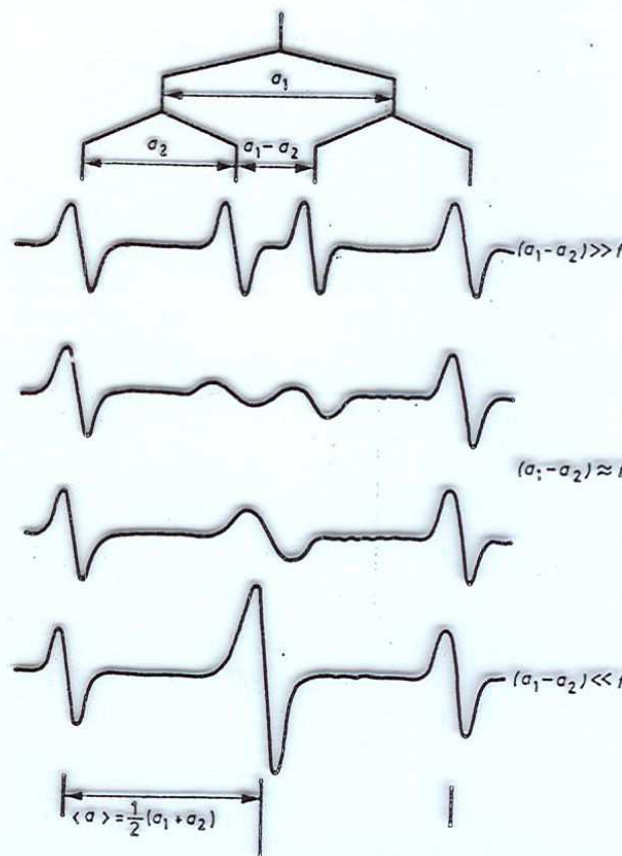
A β -helyzetű hidrogén θ diéderes szögének definíciója

Dipólus-dipólus kölcsönhatás

$$a_{\text{H}}^{\beta} = (B_0 + B_2 \cos^2 \theta) \rho_{\alpha}^{\pi}$$

Forgás a C-C kötés körül

lassú

gyors

A $-\text{CH}_2-\dot{\text{C}}-$ csoport hiperfinomszerkezetének változása az interkonverziós sebesség függvényében